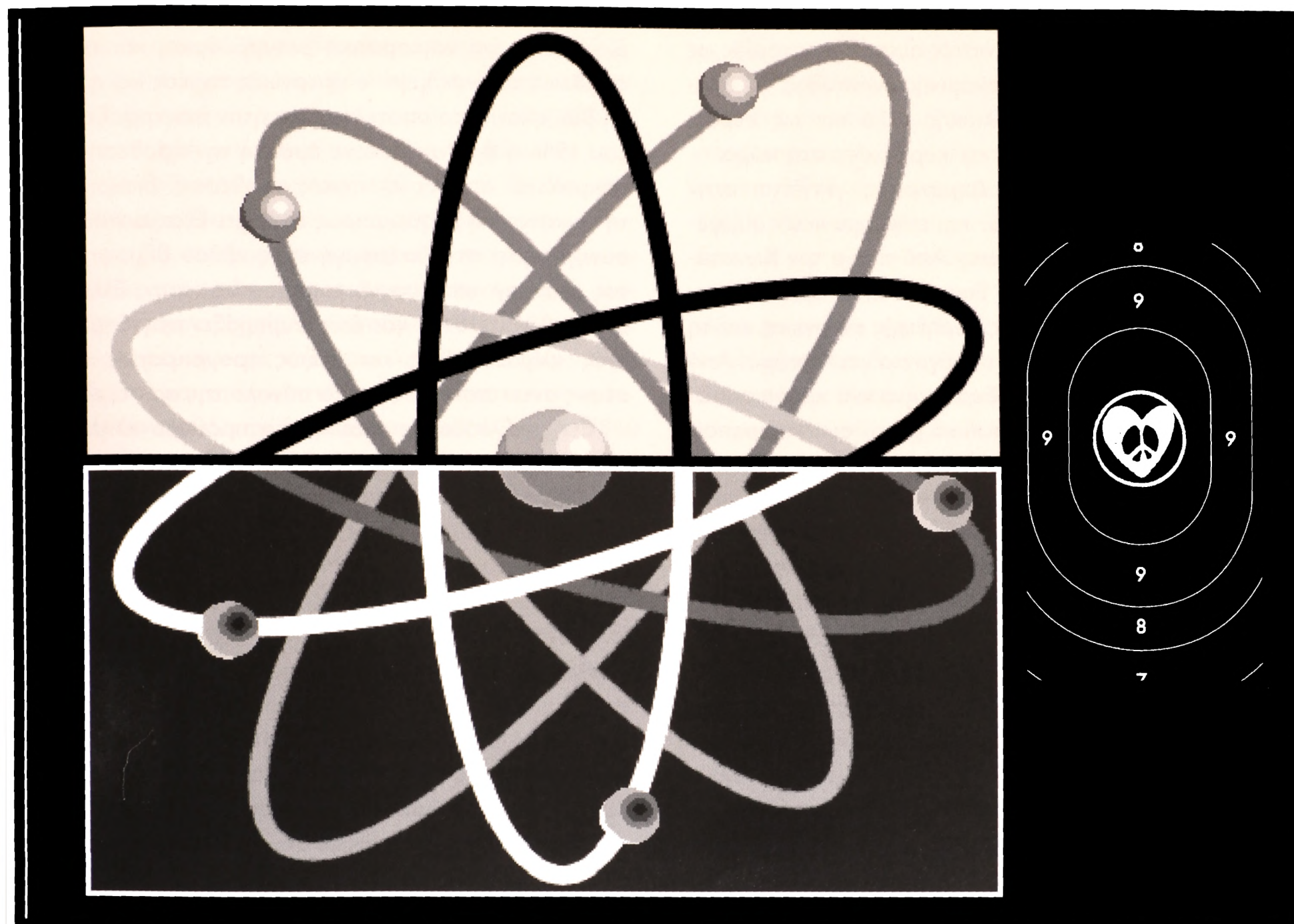

ΟΤΑΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΜΠΛΕΚΟΝΤΑΙ: Η ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΗ, ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΠΥΡΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ

ΜΑΡΙΑ ΡΕΝΤΕΤΖΗ

Στη σύγχρονη επιστήμη και τεχνολογία η πολιτική παίζει καθοριστικό ρόλο σ' ό,τι αφορά στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, στα επιστημονικά δίκτυα, στη χρηματοδότηση της έρευνας, αλλά πολύ συχνά και στις προσωπικές επιλογές επιστημόνων και μηχανικών για την προώθηση συγκεκριμένων επιστημονικών εφαρμογών. Ιδιαίτερα σ' ό,τι αφορά στη φυσική του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα το σύμπλεγμα επιστήμης και πολιτικής έχει αναλυθεί εκτεταμένα σε ιστορικές μελέτες της κατασκευής της ατομικής βόμβας, της φυσικής υψηλών ενεργειών, της ανάπτυξης των μεγάλων ερευνητικών εργαστηρίων των Ηνωμένων Πολιτειών και των πολιτικών μυστικότητας που εφαρμόζονται στην παραγωγή πυρηνικών όπλων. Άλλωστε «η χαμένη αθωότητα των φυσικών» και η κατάρριψη του μύθου της πολιτικής τους ουδετερότητας συμπίπτει με τη χρήση της ατομικής βόμβας στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι τον Αύγουστο του 1945.¹ Μετά από αυτό και κυρίως στις Ηνωμένες Πολιτείες οι πυρηνικοί φυσικοί μετατράπηκαν από μια προπολεμική, ακαδημαϊκή κοινότητα με ενδιαφέρον κυρίως για τις ιατρικές εφαρμογές της επι-

Η Μαρία Ρεντετζή διδάσκει κοινωνιολογία της επιστήμης στη Σχολή Εφαρμοσμένων Μαθηματικών και Φυσικών Επιστημών, Τομέας Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών και Δικαίου στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. mrentetz@vt.edu

στήμης τους σε μια ισχυρή μεταπολεμική συνιστώσα βιομηχανικής ανάπτυξης με ύψιστη στρατηγική και πολιτική σημασία. Τι ρόλο όμως θα μπορούσε να έχει παίξει η πολιτική στο χώρο της επιστήμης και κυρίως της έρευνας σε μια μικρή χώρα όπως η μεταπολεμική Ελλάδα και σε μια κοινότητα φυσικών υπό διαμόρφωση; Ανασύροντας μια απολύτως άγνωστη ιστορία, αυτή της δημιουργίας του κέντρου πυρηνικών ερευνών Δημόκριτος στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και τις αρχές του 1960, διαπιστώνει κανείς ότι η πυρηνική φυσική θεωρήθηκε από πολλούς και διαφορετικούς πρωταγωνιστές αυτής της ιστορίας ως εργαλείο κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης, ως σύμβολο εκσυγχρονιστικής πολιτικής αλλά και ως κύριος πολιτικός μοχλός αποδοχής και κυριαρχίας στη χώρα.

Το ερευνητικό κέντρο Δημόκριτος γεννιέται στην τομή διαφορετικών πολιτικών και επιστημονικών συμφερόντων με δύο κύρια πρόσωπα. Από τη μια τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, ο οποίος διακρίνει οικονομικές δυνατότητες στην προώθηση της πυρηνικής ενέργειας και τη θεωρεί ως εκσυγχρονιστικό παράγοντα για τη χώρα. Από την άλλη τη βασίλισσα Φρειδερίκη η οποία χρησιμοποιεί το 'ειρηνικό άτομο' ως προσωπικό μηχανισμό νομιμοποίησης της στην εθνική και διεθνή πολιτική σκηνή. Παράλληλα, ισχυροί παίκτες αναδεικνύονται οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής με κυρίαρχη την Αμερικανική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας και το πρόγραμμα για την ειρήνη του Dwight Eisenhower, οι οποίοι χρησιμοποιούν την πυρηνική ενέργεια και τεχνολογία ως πολιτικό όπλο στη μεταπολεμική περίοδο του ψυχρού πολέμου. Ισχυρίζομαι ότι η χρηματοδότηση του Δημόκριτου λειτούργησε ως ένας ακόμη δούρειος ίππος για τον έλεγχο και την επιτήρηση της μεταπολεμικής Ελλάδας. Τέλος, οι Έλληνες φυσικοί προσπάθησαν να παίξουν το δικό τους ρόλο, καθώς οραματιζόνταν ότι η δημιουργία του κέντρου και η ειρηνική εκμετάλλευση της πυρηνικής ενέργειας θα λειτουργούσε ως όχημα για την ανάπτυξη της έρευνας και τεχνολογίας στη χώρα, την ανάδειξη της δικής τους συμβολής και του επιστημονικού τους κύρους στη διεθνή κοινότητα και την πολιτισμική και οικονομική αναβάθμισή τους. Η επιστημονική έρευνα ήταν και γι' αυτούς ένα εργαλείο εκσυγχρονισμού και αποδοχής τους από τους Ευρωπαίους και Αμερικανούς συναδέλφους. Το παρών κείμενο σκιαγραφεί κυρίως το ρόλο της βασίλισσας Φρειδερίκης στη δημιουργία του Δημόκριτου και αναδεικνύει κομμάτια της ιστορίας του.² Η έλλειψη οργανωμένων αρχείων του Δημόκριτου καθιστούν την ιστορική έρευνα ιδιαίτερα δύσκολη και επιρρεπή σε μονοδιάστατες πηγές.

Το ελληνικό πολιτικό σκηνικό

Για την Ελλάδα η περίοδος από το 1945 έως το 1953 υπήρξε περίοδος ανασυγκρότησης, ένα πέρασμα από την

αγγλική στην αμερικανική κυριαρχία με το σχέδιο Μάρσαλ να αποτελεί ισχυρό παράγοντα ανοικοδόμησης της χώρας.³ Μετά την απελευθέρωση και την εγκατάσταση της κυβέρνησης Εθνικής Ενώσεως στις 18 Οκτωβρίου 1944 ο έλεγχος της οικονομίας της χώρας περνά σε ξένες δυνάμεις. Οι Βρετανοί είναι αυτοί που πρώτοι επιδιώκουν να ασκήσουν τον έλεγχο μέσω της οικονομίας στην πολιτική κατάσταση της χώρας. Το 1945 θεωρείται η χρονιά όπου παρά την υπογραφή της συμφωνίας με τη Βρετανία για οικονομική βοήθεια, τις προτάσεις Κ. Βαρβαρέσου και Ξ. Ζολώτα για νομισματική μεταρρύθμιση και τις προσπάθειες να ανακάμψει ο γεωργικός τομέας και η ελληνική βιομηχανία, τα αποτελέσματα ήταν πενιχρά. Στα μέσα του 1946 η Βρετανία έκανε εμφανή την πρόθεσή της να απεμπλακεί από τις ελληνικές υποθέσεις, διακόπτοντας την οικονομική βοήθεια προς τη χώρα. Είχε, ωστόσο, ήδη συνηγορήσει στη διεξαγωγή ενός νόθου δημοψηφίσματος για την επιστροφή του βασιλιά στην Ελλάδα (1 Σεπτεμβρίου 1946) και είχε συμπράξει στη δημιουργία ενός κλίματος βίας και δεξιάς τρομοκρατίας ενάντια στους αντιστασιακούς και το σύνολο της αριστεράς.

Ενώ η Ελλάδα βρισκόταν στα πρόθυρα κλιμάκωσης του εμφυλίου πολέμου οι Η.Π.Α., έτοιμες να αναλάβουν την ευθύνη της παροχής οικονομικής βοήθειας, υπέγραψαν σχετική οικονομική συμφωνία τον Ιούνιο του 1947.⁴ Στο πλαίσιο του σχεδίου Μάρσαλ από το 1947 έως το 1952 η Ελλάδα έλαβε από τις Ηνωμένες Πολιτείες πέντε δισεκατομμύρια δολάρια. Στόχος του σχεδίου ήταν η σταθεροποίηση της χώρας μέσω της γρήγορης ανασυγκρότησης της οικονομίας της και η αντιμετώπιση της κομμουνιστικής επιρροής. Είχε προηγηθεί η επιτυχημένη προσπάθεια της αμερικανικής κυβέρνησης να πείσει το Κογκρέσο ότι η κομμουνιστική απειλή στην Ελλάδα ήταν ισχυρή και αποτελούσε ουσιαστικό κίνδυνο για τη μεταπολεμική ισορροπία στην περιοχή.

Μέσω της οικονομικής διπλωματίας οι Η.Π.Α. εξέφρασαν τις σαφέστερες πολιτικές επιδιώξεις τους στην περιοχή. Στα τέλη του 1947 εξαιτίας των αμερικανικών πιέσεων σχηματίστηκε κυβέρνηση συνασπισμού των κεντρικών δυνάμεων με το Λαϊκό Κόμμα, το οποίο διατηρούσε την πλειοψηφία των υπουργείων και έλεγχε τις δυνάμεις ασφαλείας και τη δημόσια διοίκηση. Η παρέμβαση των Αμερικανών είχε ως αποτέλεσμα αυτό που ο Νίκος Σβορώνος αποκάλεσε «βασιλεία της Δεξιάς».⁵ Ενώ το πολίτευμα παρέμενε μια «βασιλευόμενη κοινοβουλευτική Δημοκρατία», η εξουσία βρισκόνταν στα χέρια εξωκοινοβουλευτικών δυνάμεων που υπερσκέλιζαν κάθε επίσημη κυβέρνηση. Ο βασιλιάς και το περιβάλλον του, οι μυστικές υπηρεσίες άμεσα ελεγχόμενες από την αμερικανική C.I.A. και ο στρατός σε άμεση εξάρτηση από το Ν.Α.Τ.Ο. και τις Η.Π.Α. αποτελούν τους πιο ισχυρούς παράγοντες αυτής

της περιόδου. Η οικονομία της χώρας θύμιζε οικονομικές δομές αποικιακού κράτους, καθώς η είσοδος ξένων κεφαλαίων και οικονομικής βοήθειας υποχρέωνε τη χώρα σε άμεση εξάρτηση από τους χρηματοδότες της, κυριότερους από τους οποίους ήταν οι Ηνωμένες Πολιτείες. Η οξεία πολιτική κρίση συνοδεύονταν από τη σύσταση ειδικών επιτροπών δημόσιας ασφάλειας, έκτακτων στρατοδικείων και βίαιων εκκαθαρίσεων σε βάρος της Αριστεράς.

Στο γύρισμα της δεκαετίας το τέλος του εμφυλίου και οι προσπάθειες ανασυγκρότησης της χώρας δημιουργούν αυτό που ο Mark Mazower περιγράφει ως «μια παράξενη και φορτισμένη ειρήνη που τη διασφάλιζε μια τυπικά δημοκρατική τάξη πραγμάτων και στηρίζονταν στην καταστολή, στις διώξεις των αριστερών και στην ένοπλη βία στο περιθώριο της κοινωνίας.»⁶ Τη δεκαετία του 1950 οι ξένες επενδύσεις κατευθύνθηκαν στους τομείς της βαριάς βιομηχανίας και τους πιο ζωτικούς και δυναμικούς τομείς όπως τα λιπάσματα, τα χημικά, τα πλαστικά και η υφαντουργία.⁷ Το εγχείρημα της εκβιομηχάνισης συμπορεύτηκε με τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό της Ελλάδας και την ανάπτυξη της έρευνας και τεχνολογίας. Μόνον όμως, στη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 παρατηρείται μια ραγδαία αύξηση αυτού του κλάδου. Στο πλαίσιο αυτό τοποθετείται τόσο η συζήτηση για την ίδρυση της Ελληνικής Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας όσο και του Κέντρου Πυρηνικών Ερευνών Δημόκριτος.

Η Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας

Στην Ελλάδα ως αρμόδιος οργανισμός για την ανάπτυξη της πυρηνικής ενέργειας καθορίστηκε με νόμο της Βουλής (Ν.Δ. 2750/1954) η Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας (Ε.Ε.Α.Ε.). Οι σχετικές συζητήσεις ξεκινούν ήδη από το 1948 μέσα από ένα δημόσιο διάλογο για τη χρήση της ατομικής ενέργειας, τις δυνατότητες των ειρηνικών εφαρμογών της και την παρουσίαση αντίστοιχων ερευνητικών κέντρων στις Ηνωμένες Πολιτείες από γνωστούς φυσικούς της εποχής. Ενδεικτικά είναι σχετικά άρθρα στα *Τεχνικά Χρονικά*, κύριο όργανο των ελλήνων μηχανικών και έγκυρο επιστημονικό περιοδικό της εποχής του αλλά και τις καθημερινές εφημερίδες και τα εκλαϊκεύτηκα περιοδικά.⁸ Τον Οκτώβριο του 1952, και αφού είχε προηγηθεί η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Κέντρου Πυρηνικής Έρευνας (CERN) με τη συμμετοχή και σύμφωνη γνώμη της Ελλάδας, ο πρωθυπουργός Ν. Πλαστήρας αποφασίζει τη σύσταση ειδικής επιτροπής για τη μελέτη της ίδρυσης της Ε.Ε.Α.Ε. Μετά από πρόταση της επιτροπής η ελληνική Βουλή συνέρχεται στις 28 Ιανουαρίου του 1954 για να συζητήσει το σχετικό σχέδιο νόμου. Με βάση την πρόταση, στόχος της νεοϊδρυθείσας επιτροπής οριζόταν η προώθηση και η υποστήριξη της επιστημονικής και τεχνολογικής έρευνας για τη χρήση της πυρηνικής ενέργειας στους

διάφορους τομείς της επιστήμης, βιομηχανίας, γεωργίας και εθνικής άμυνας. Επιπλέον, σκοπό της επιτροπής αποτελούσε η σύνδεση με επιτροπές ενέργειας άλλων κρατών, καθώς και η 'διαφώτισις' του κοινού σε θέματα σχετικά με την πυρηνική ενέργεια. Η μελέτη της ραδιενέργειας του ελληνικού υπεδάφους ανήκε επίσης στις αρμοδιότητες της επιτροπής. Ωστόσο ζωτικής σημασίας θεωρήθηκαν και τα ραδιοϊσότοπα των οποίων την εισαγωγή και εποπτεία ανέλαβε η επιτροπή καθιστώντας τη διαχείρισή τους κυβερνητικό μονοπώλιο.

Ουσιαστικά ο νόμος που εν τέλει ψηφίστηκε (2750/1954) δημιουργούσε μια επιτροπή υποκείμενη στον στρατιωτικό μηχανισμό καθώς όλα τα μέλη της, επιστήμονες και μη, επιλέγονταν από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. Ένα χρόνο αργότερα ένας καινούργιος νόμος (3277/1955) τροποποίησε ορισμένες επικείμενες διατάξεις για τον τρόπο εισαγωγής και ελέγχου των φυσικών ραδιενεργών στοιχείων και των ραδιοϊσοτόπων. Πλήρης αναδιοργάνωση της Ε.Ε.Α.Ε. επιτεύχθηκε το 1958 με την κατάργηση των δυο προηγούμενων νόμων και τη θεσμοθέτηση ενός πιο ευέλικτου σχήματος που υπάγονταν πια πλήρως στον Υπουργό Συντονισμού (Ν.Δ. 3891/1958), αποδυναμώνοντας εν μέρη την στρατιωτικού τύπου οργάνωση της επιτροπής αλλά και ενισχύοντας τη χρήση των ειρηνικών εφαρμογών της πυρηνικής ενέργειας.

Η διάρθρωση της Ε.Ε.Α.Ε. προέβλεπε τρία κυρίως όργανα. Καταρχήν τη διοικούσα επιτροπή η οποία κατέυθυνε τις δραστηριότητες της επιτροπής και ασκούσε εξουσία. Η γνωμοδοτική επιτροπή ήταν αρμόδια για την παροχή προς τη διοικούσα επιτροπή επιστημονικών και τεχνοοικονομικών συμβούλων. Τέλος, ο γενικός γραμματέας ως εκτελεστικό όργανο ήταν υπεύθυνος για την εφαρμογή των τελικών αποφάσεων της διοικούσας επιτροπής. Ο ιδρυτικός νόμος της Ε.Ε.Α.Ε. δημιουργούσε τις απαραίτητες συνθήκες για την ανάπτυξη της πυρηνικής έρευνας στην Ελλάδα, δίνοντας την ευκαιρία σε νέους επιστήμονες και τεχνικούς να μετεκπαιδευτούν σε ερευνητικά κέντρα του εξωτερικού, εξασφαλίζοντάς τους υποτροφίες αλλά και προωθώντας τη χρήση της πυρηνικής ενέργειας κυρίως μέσω της χρήσης των ραδιοϊσοτόπων στη βιομηχανία. Το πιο σημαντικό απ' όλα ήταν η δυνατότητα που εξασφάλιζε η επιτροπή για την εγκατάσταση και λειτουργία πυρηνικών αντιδραστήρων στη χώρα κάτω από τον πλήρη έλεγχό της. Η Ε.Ε.Α.Ε. είχε το δικαίωμα να εκμεταλλεύεται τους αντιδραστήρες αυτούς για λογαριασμό του Δημοσίου μέσα από την παραγωγή, πώληση και διάθεση ραδιοϊσοτόπων σε ιδιωτικά ιδρύματα, νοσοκομεία και βιομηχανίες καθώς και την εκχώρηση, για ορισμένο χρονικό διάστημα, του δικαιώματος λειτουργίας και εκμετάλλευσης των αντιδραστήρων από άλλα επιστημονικά ιδρύματα και οργανισμούς. Ο νόμος

4115 του 1960 επικύρωσε τη σπουδαιότητα της επιτροπής με την τελική υπαγωγή της απ' ευθείας στον Πρόεδρο της Κυβερνήσεως. Όπως σημειώνεται «ο σοβαρός αυτός τομέας της Κρατικής δραστηριότητας από τον οποίο η χώρα δικαίως αναμένει να συντελέσει εις την ανύψωσιν του βιοτικού και κοινωνικού επιπέδου πρέπει να ευρίσκεται υπό την προσωπική εποπτεία και καθοδήγησιν του Προέδρου της Κυβερνήσεως.»⁹ Τόσο η ίδρυση όσο και οι μετέπειτα αλλαγές στο νομικό της πλαίσιο άνοιξαν το δρόμο για την εγκατάσταση του πρώτου πυρηνικού αντιδραστήρα στην Ελλάδα και την ίδρυση του Κέντρου Πυρηνικών Ερευνών Δημόκριτος.

Διμερής Συνθήκη Ελλάδας-Η.Π.Α.:

Προϋπόθεση της Δημιουργίας του Δημόκριτου

Μετά τα πρώτα χρόνια του ψυχρού πολέμου οι σχέσεις μεταξύ των δυτικών χωρών και των κομμουνιστικών δυνάμεων άρχισαν να αμβλύνονται. Είναι ενδεικτικός ο αριθμός των διεθνών επιστημονικών συνεδρίων που πραγματοποιήθηκαν αλλά και διεθνών οργανισμών που ιδρύθηκαν στη δεκαετία του 1950. Το 1952 υπογράφηκε η συμφωνία για τη δημιουργία του CERN και ένα χρόνο αργότερα ο Eisenhower ανακοίνωσε το πρόγραμμα «Άτομα για την Ειρήνη» στη συνεδρίαση των Ηνωμένων Εθνών στη Νέα Υόρκη. Το σχέδιο του προέδρου ήταν η ίδρυση ενός διεθνούς παράγοντα ατομικής ενέργειας κάτω από την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών με τις δυο μεγάλες δυνάμεις, τις Ηνωμένες Πολιτείες και την τότε Σοβιετική Ένωση, να συνεισφέρουν ουράνιο και άλλα ραδιενεργά υλικά για ειρηνικές χρήσεις ιδιαίτερα στους τομείς της γεωργίας και της ιατρικής. Το 1955 διοργανώθηκε στη Γενεύη διεθνής συνδιάσκεψη με θέμα τις ειρηνικές χρήσεις της πυρηνικής ενέργειας με την παρουσία χιλιάδων επιστημόνων από κομμουνιστικές και μη κομμουνιστικές χώρες ταυτόχρονα. Ένα χρόνο αργότερα η Ρωσία προέβη στη δημιουργία του Ινστιτούτου Πυρηνικών Ερευνών στην Ντούμπνα (Joint Institute for Nuclear Research) ως τη ρωσική απάντηση στη δημιουργία και το μοντέλο του CERN. Στο ίδιο πλαίσιο τον Ιούνιο του 1955 η κυβέρνηση του Eisenhower εγκαινίασε την υπογραφή διμερών συμφωνιών με επιλεγμένες χώρες για την προμήθεια πυρηνικών αντιδραστήρων για ερευνητικούς σκοπούς και παραγωγή ενέργειας. Μέρος της συμφωνίας αποτελούσε και η παραχώρηση πληροφοριών υψίστης ασφαλείας για το σχεδιασμό και την κατασκευή αντιδραστήρων όπως και την προμήθεια ουρανίου. Ανάμεσα στις πρώτες χώρες που ανταποκρίθηκαν στα αμερικανικά σχέδια για την προώθηση της χρήσης της πυρηνικής ενέργειας ήταν και η Ελλάδα.¹⁰

Οι διμερείς συμφωνίες όπως και ολόκληρο το πρόγραμμα για την ειρήνη δεν ήταν τίποτε άλλο από ένα πολιτικό εργαλείο για την εξασφάλιση του ελέγχου και της υπε-

ροχής των Ηνωμένων Πολιτειών σε στρατηγικά σημαντικές περιοχές.¹¹ Η συμφωνία προέβλεπε την αμερικανική βοήθεια στην τοποθέτηση ερευνητικών ατομικών αντιδραστήρων, την παραχώρηση μη απόρρητων πληροφοριών για το σχεδιασμό και τη λειτουργία των αντιδραστήρων και την παροχή από την Αμερικανική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας της μέγιστης ποσότητας των έξι κιλών ουρανίου για τη λειτουργία του αντιδραστήρα. Η συνεργαζόμενη χώρα όφειλε να επιτρέπει σε ειδικούς απεσταλμένους των Ηνωμένων Πολιτειών τον πλήρη έλεγχο της συσκευής και την επιστροφή των ραδιενεργών αποβλήτων που προέκυπταν από τη χρήση του αντιδραστήρα. Ήδη το 1955 σε απόρρητη έκθεση του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας των Η.Π.Α. αναφέρονταν ότι 18 συμφωνίες βρίσκονταν ήδη σε ισχύ. Μια σειρά προπαγανδιστικών μέτρων όπως συνέδρια, εκθέσεις, ειδικές ταινίες και η μετάφραση των αρχών του προγράμματος «Άτομα για την Ειρήνη» σε 34 γλώσσες λειτούργησαν προς όφελος των Ηνωμένων Πολιτειών, γεγονός που αποτυπώθηκε σε σφυγμομετρήσεις της κοινής γνώμης έξι ευρωπαϊκών κρατών.¹²

Οι πολιτικές βλέψεις των Αμερικανών στην Ελλάδα έτυχαν της άμεσης ανταπόκρισης της βασίλισσας Φρειδερίκης, η οποία έτρεφε ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την πυρηνική φυσική. Δεν είναι τυχαίο ότι τον Αύγουστο του 1955 φιλοξενήθηκε στο Ζάππειο Μέγαρο, μετά από πρωτοβουλία του βασιλικού ζεύγους, έκθεση σχετική με τις ειρηνικές χρήσεις της πυρηνικής ενέργειας. Στα εγκαίνια της έκθεσης ο πρεσβευτής των Ηνωμένων Πολιτειών Cavendish Cannon μιλώντας εκ μέρους της αμερικανικής κυβέρνησης επεσήμανε ότι «Είμεθα ευγνώμονες προς την Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας η οποία εδέχθη να οργανώσει την έκθεσιν, εν συνεργασία μετά της Αμερικανικής Υπηρεσίας Πληροφοριών.»¹³ Στη διάρκεια της ομιλίας του ανακοίνωσε επίσης ότι η Ελλάδα βρίσκεται μεταξύ των χωρών που συνήψαν διμερή συμφωνία με τις Ηνωμένες Πολιτείες για την παροχή αμερικανικής βοήθειας στον τομέα των πυρηνικών ερευνών. Αυτό σήμαινε την παροχή του πρώτου πυρηνικού αντιδραστήρα στη χώρα και των ραδιενεργών υλικών για τη χρήση του, γεγονός που προϋπέθετε το στήσιμο ενός ερευνητικού κέντρου.

Πράγματι, με τη μεσολάβησή της Φρειδερίκης ο βασιλιάς Παύλος ενέκρινε την κρατική (εν μέρη) χρηματοδότηση του κέντρου στο οποίο θα ετοποθετείτο ο αντιδραστήρας, γνωστό ως Κέντρο Πυρηνικών Ερευνών 'Δημόκριτος'.¹⁴ Οι Η.Π.Α. δεσμεύτηκαν να προσφέρουν το ποσό των 350.000 δολαρίων καθώς και τη σχετική τεχνολογία.¹⁵ Στη διάρκεια της έκθεσης, πανηγυρικούς λόγους για τη σημασία της ατομικής ενέργειας προς όφελος της ανθρωπότητας έβγαλαν επίσης ο Αθανάσιος Σπανίδης και Θεόδωρος Κουγιουμτζέλης, πρόεδρος και γενικός γραμματέας της Ελληνικής Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας αντί-

στοιχα.¹⁶ Χιλιάδες ενδιαφερόμενοι είχαν την ευκαιρία να ενημερωθούν για την ιστορία των ατομικών ερευνών αλλά και των εφαρμογών της ατομικής ενέργειας στη βιομηχανία, γεωργία και ιατρική. Επιπλέον, η έκθεση συνδυάστηκε με διαλέξεις στην επαρχία και σφυγμομετρήσεις για την καταγραφή του ποσοστού των Ελλήνων που γνώριζαν ότι η ατομική ενέργεια μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για ειρηνικούς σκοπούς.¹⁷

Χωρίς αμφιβολία η διμερής συμφωνία μεταξύ των δύο χωρών λειτούργησε ως δούρειος ίππος της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής ειδικά για την περίπτωση της μεταπολεμικής Ελλάδας. Ωστόσο, παρά τις βαρύγδουπες ανακοινώσεις των μελών της Ελληνικής Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας και το ενδιαφέρον των Αμερικανών, η διαδικασία εγκατάστασης του αντιδραστήρα στην Ελλάδα αποδεικνυόταν περισσότερο χρονοβόρα απ' ό,τι αρχικά προγραμματιζόταν. Είναι ενδεικτικό ότι το 1958 ο Lewis Strauss, σύμβουλος της κυβέρνησης Eisenhower για θέματα ατομικής ενέργειας και πρώην διευθυντής της Αμερικανικής Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας, επισκέφτηκε την Αθήνα προσπαθώντας να επισπεύσει τις διαδικασίες. Στη διάρκεια της επίσκεψής του και σε συνέντευξη προς τους δημοσιογράφους όταν ρωτήθηκε εάν είναι ευχαριστημένος από τους Έλληνες επιστήμονες απάντησε χαμογελώντας «Εάν ήμουν ολιγώτερον απαιτητικός θα έλεγα ότι είμαι απολύτως ικανοποιημένος, αλλά δεν είμαι.»¹⁸ Στην ίδια συνέντευξη επιβεβαίωσε το ενδιαφέρον των Ηνωμένων Πολιτειών για την έκβαση της ελληνικής προσπάθειας να εγκαταστήσει πυρηνικό αντιδραστήρα και αναφέρθηκε σε μια ενδιαφέρουσα δωρεά της χώρας του προς την Ελλάδα. Όπως είπε μετά τη μεσολάβηση του Σπανίδη, προέδρου της E.E.A.E., η κυβέρνησή του παρείχε ήδη στη χώρα μια υποκρίσιμη συσκευή για την παραγωγή ραδιοϊσοτόπων αξίας 150.000 δολαρίων. Δεν έκρυψε επιπλέον το ενδιαφέρον του για την ίδρυση ενός ειδικού εργαστηρίου παραγωγής ραδιοϊσοτόπων στην Ελλάδα.

Ο Strauss ήταν γνωστός κυρίως από την εμπλοκή του το 1954 στις διώξεις που υπέστη ο Robert Oppenheimer -θεωρητικός φυσικός και επιστημονικός διευθυντής του προγράμματος κατασκευής της ατομικής βόμβας γνωστό ως Manhattan Project- για τις σχέσεις του με το Κομμουνιστικό Κόμμα. Έχοντας άμεση και συχνή επαφή με το FBI για θέματα ασφαλείας ο Strauss ήταν θερμός υποστηρικτής της μυστικότητας και του σκληρού ελέγχου πληροφοριών, διακινδυνεύοντας πολλές φορές να έρθει σε αντίθεση με τις διακηρύξεις του Αμερικανού προέδρου για την ανάγκη «των Αμερικανών να έχουν περισσότερες πληροφορίες στο συγκεκριμένο θέμα [της πυρηνικής ενέργειας].»¹⁹ Η επίσκεψη του Strauss στην Αθήνα έγινε μετά το τέλος της δεύτερης διεθνούς διάσκεψης για τις ειρηνικές χρήσεις της πυρηνικής ενέργειας, η οποία πραγ-

ματοποιήθηκε με μεγάλη επιτυχία στη Γενεύη το Σεπτέμβριο του 1958. Η αμερικανική αποστολή με πρόεδρο τον Strauss έστησε ουσιαστικά μια εντυπωσιακή παράσταση τεχνογνωσίας, επιστημονικής γνώσης και τεχνολογίας με αποτέλεσμα ο ίδιος να δηλώνει ότι ως αποτέλεσμα του συνεδρίου αλλά και της συνοδευτικής έκθεσης ήταν η διαπίστωση ότι «η ατομική ενέργεια έχει γίνει μέρος της δομής του πολιτισμού μας.»²⁰

Πρωθώντας την αμερικανική πολιτική για υπεροχή στον τομέα της πυρηνικής τεχνολογίας αλλά και την εξωτερική πολιτική του ελέγχου χωρών με στρατηγική σημασία όπως η Ελλάδα, η επίσκεψη του Strauss στην Αθήνα είχε προφανώς και οικονομικά κίνητρα. Οι διμερής συμφωνίες επέτρεπαν σε αμερικανικές ιδιωτικές εταιρίες να αναμιχθούν στην κατασκευή των αντιδραστήρων και την παροχή τεχνογνωσίας. Πράγματι την πώληση και παρακολούθηση των διαδικασιών εγκατάστασης του ελληνικού αντιδραστήρα ανέλαβε η αμερικανική εταιρία American Machine and Foundry Company, AMF Atomics της οποίας πρόεδρος ήταν ο Walter Bedell Smith, στενός συνεργάτης του Eisenhower και διευθυντής της C.I.A. από το 1950 έως το 1953.²¹ Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς ότι λίγο μετά την επίσκεψη του Strauss, τον Οκτώβριο του 1958 προτάθηκε η αναδιοργάνωση της E.E.A.E., έτσι ώστε να καταστεί πιο ευέλικτη και λιγότερο εξαρτημένη από το στρατιωτικό μηχανισμό της χώρας.²²

Ανάμεσα σε όσους έπαιξαν ρόλο στην πολιτική σκηνή της Ελλάδας αυτή που φαίνεται ότι αντιλήφθηκε από πολύ νωρίς τη σημασία της πυρηνικής ενέργειας ήταν η βασίλισσα Φρειδερίκη. Ιδιαίτερα ισχυρή προσωπικότητα, η Φρειδερίκη συνέδεσε την ανάπτυξη της έρευνας στην πυρηνική φυσική και την προώθηση των ειρηνικών της χρήσεων με την ενδυνάμωση του προφίλ της βασιλικής οικογένειας στη χώρα αλλά και της προσωπικής της αποδοχής από τον ελληνικό λαό. Η εκτενής αλληλογραφία της με τον George Marshall, υπουργό εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών (1947-1949) μαρτυρά τον καθοριστικό ρόλο της στην ελληνική πολιτική σκηνή εν γένει. Ενδεικτικά το 1948 ο Marshall παραδέχθηκε στην Φρειδερίκη ότι «ως αποτέλεσμα της συζήτησής μας στο Claridges το βράδυ πριν την αναχώρησή σας για την Αθήνα κανόνισα να σταλεί ο αντιστράτηγος James A. Van Fleet στην Ελλάδα ως ανώτατος στρατιωτικός αξιωματούχος... Θεωρώ ότι μπορεί να αποδειχθεί σημαντικός βοηθός στην εκστρατεία σας εναντίον των ανταρτών.»²³ Πράγματι, όπως η ίδια τον ενημέρωσε αργότερα, ο Van Fleet υπήρξε η «τέλεια επιλογή.» Ήταν γοητευμένη από τη «δυναμική του παρουσίας.»²⁴ Ο θαυμασμός από την πλευρά του Van Fleet ήταν αμοιβαίος. Όπως υποστήριξε αργότερα «η Φρειδερίκη έχει τα πάντα -γοητεία, ευφυΐα, ομορφιά, ικανότητα και μεγάλη αγάπη για τον υιοθετημένο λαό της.»²⁵

Η εμπλοκή της στην πολιτική της χώρας ήταν τόσο εμφανής ώστε πολύ συχνά περιγράφει στον Marshall στρατιωτικές αποστολές σε πρώτο πληθυντικό πρόσωπο «έπρεπε να μεταφέρουμε μια μεραρχία από το Βορά στο Νότο» είτε μεταφέρει «άκρως εμπιστευτικές» πληροφορίες εκ μέρους του συζύγου της.²⁶ «Πολύ σπάνια στην καριέρα μου» θα παραδεχθεί αργότερα ο Marshall, «συνάντησα τέτοια διαύγεια και δύναμη χαρακτήρα, επενδυμένα με μοναδική γοητεία, ένας ακαταμάχητος συνδυασμός.»²⁷ Αναγνωρίζοντας την πολιτική επιρροή της απόρρητη αμερικανική έκθεση αναφέρει ότι «η Βασίλισσα Φρειδερίκη γενικά θεωρείται ισχυρότερη και περισσότερο αποφασιστική προσωπικότητα από τον σύζυγό της βασιλιά Παύλο και συχνά έχει πάρει την πρωτοβουλία να διαμορφώσει την πολιτική του παλατιού.»²⁸ Γνωρίζοντας ότι το βασιλικό ζεύγος αποτελούσε ένα εθνικό σύμβολο, η ίδια δεν περιορίστηκε ποτέ στο ρόλο μιας διακοσμητικής φιγούρας. Όπως αποκάλυψε σε συνέντευξή της στο αμερικανικό περιοδικό *LIFE* «κάτι τέτοιο θα ήταν βαρετό.»²⁹ Ο ρόλος της ήταν εξίσου καταλυτικός και στην ίδρυση του Δημόκριτου που επετεύχθη μέσα από τη μεθοδευμένη της προσπάθεια να δημιουργήσει ένα διεθνές δίκτυο επαφών με επιστήμονες και πολιτικούς για την προώθηση των σχεδίων της.³⁰

«Η Ατομική Βασίλισσα»

Το ενδιαφέρον της βασίλισσας Φρειδερίκης για την πυρηνική ενέργεια ξεκινά γύρω στα μέσα της δεκαετίας του 1950 όταν επισκέπτεται πρώτα την έκθεση για τις ειρηνικές χρήσεις της πυρηνικής ενέργειας στο Ζάππειο Μέγαρο και τρεις μήνες αργότερα μια αντίστοιχη, αλλά πολύ μεγαλύτερη, έκθεση στο Μόναχο. Όπως αναφέρεται στην εφημερίδα *Το Βήμα* «Εις την Βασίλισσαν ιδιαίτερα εντύπωσιν προκάλεσεν η προβολή της ταινίας 'Η Ατομική Ενέργεια' και εδήλωσεν ότι επεθύμει όπως την ίδουν όλοι οι Έλληνες μαθηταί.»³¹ Στα μέσα της δεκαετίας του 1950 τέτοιου είδους εκθέσεις προβλήθηκαν σε περισσότερες από δεκατέσσερις χώρες με συνολικά δύο εκατομμύρια θεατές.³² Επρόκειτο για μια πολύ καλά οργανωμένη αμερικανική προπαγάνδα όχι μόνο για τις θετικές δυνατότητες της πυρηνικής ενέργειας αλλά πολύ περισσότερο για την τεχνολογική και πολιτική υπεροχή των Ηνωμένων Πολιτειών. Η παρουσία του βασιλικού ζεύγους στις δύο αυτές εκθέσεις -όπως και η παρουσία τους σε όλες τις εκδηλώσεις εθνικού χαρακτήρα- σκόπευε να ενδυναμώσει το θεσμό της βασιλείας και στη συγκεκριμένη περίπτωση επιπλέον να νομιμοποιήσει τη χρήση της ατομικής ενέργειας στη χώρα.³³

Για να επιτύχει το στόχο της η Φρειδερίκη αποφάσισε να εκπαιδευτεί σε θέματα πυρηνικής φυσικής. Ως γόνος βασιλικής οικογένειας και μάλιστα γυναίκα, η εκπαί-

δευσή της περιορίζονταν σε κατ' οίκον μαθήματα μέχρι τα 17 της χρόνια και κατόπιν σε ένα σχολείο κοριτσιών στο Κεντ της Αγγλίας. Στο κολέγιο της Φλωρεντίας όπου πήγε για τις περαιτέρω σπουδές της γνώρισε τον διάδοχο του βασιλικού θρόνου Παύλο τον οποίο και παντρεύτηκε το 1938. Αν και δεν είχε τις απαραίτητες βάσεις για σπουδές σ' ένα τέτοιο εξειδικευμένο αντικείμενο όπως η πυρηνική φυσική, η Φρειδερίκη ζήτησε τη συμβολή του Θεμιστοκλή Κανελλόπουλου, φυσικού και αργότερα πρώτου διευθυντή του Δημόκριτου. Εκτός όμως από τα ιδιαίτερα μαθήματα με τον Κανελλόπουλο η βασίλισσα Φρειδερίκη παρακολούθησε μια σειρά σεμιναρίων σε ζητήματα πυρηνικής φυσικής στο Παρίσι το 1957.

Το Atomic Energy Course for Management (AECM) οργανώθηκε από τον φυσικό Maxil Ballinger. Ο ίδιος παραδέχθηκε αργότερα στον Orpenheimer ότι «η εξοχότητά της έχει ένα πολύ ιδιαίτερο και βαθύ ενδιαφέρον για την επιστήμη και την ανάπτυξη της ατομικής ενέργειας, γνωρίζει δε πολλά γι αυτήν.» Επεκτείνοντας το δίκτυο των επαφών της, η Φρειδερίκη κάλεσε τον Ballinger να οργανώσει ένα αντίστοιχο σεμινάριο στην Αθήνα την επόμενη χρονιά. Έχοντας την υποστήριξή της, ο ίδιος ήλπιζε ότι θα μπορούσε να προσκαλέσει και τον Orpenheimer στην Αθήνα πράγμα που τελικά έγινε τον Μάιο του 1958.³⁴

Παράλληλα, καθώς τα σχέδια για την εγκατάσταση πυρηνικού αντιδραστήρα στην Ελλάδα γίνονταν πιο συγκεκριμένα, η Φρειδερίκη αποφάσισε να επισκεφθεί τις Ηνωμένες Πολιτείες και τα αντίστοιχα μεγάλα ερευνητικά εργαστήρια. Στόχος της ήταν να δει από κοντά τον τρόπο λειτουργία τους αλλά και για να αναπτύξει πιο συγκεκριμένες επαφές με επιστήμονες καθώς και να ενισχύσει τις πολιτικές τις φιλίες. Σκόπευε επίσης να παρακολουθήσει μαθήματα πυρηνικής φυσικής όπως ισχυρίζονταν ο τύπος. «Η Ατομική Βασίλισσα» όπως την αποκάλεσε το *Time Magazine*, έφτασε στην Νέα Υόρκη στις 21 Οκτωβρίου του 1958. Το ταξίδι της αυτό δεν είχε κανένα πολιτικό στόχο, εξήγησε στους δημοσιογράφους φτάνοντας στην Αμερική. «Ήθελε μόνο ως «απλός μελετητής» να γνωρίσει τα όσα πέτυχαν οι Ηνωμένες Πολιτείες στον τομέα της πυρηνικής ενέργειας «η οποία με ενδιαφέρει ιδιαίτερος. Η ατομική βόμβα δεν με ενδιαφέρει. Αντιθέτως, η βιομηχανική εφαρμογή της ατομικής ενεργείας ενδιαφέρει ιδιαίτερος την Ελλάδα, καθώς από του προσεχούς έτους πρόκειται να λειτουργήσει εις Αθήνας ο πρώτος ελληνικός ατομικός αντιδραστήρ.»³⁵

Η επίσκεψή της διήρκεσε περισσότερο από ένα μήνα, μέχρι τις 5 Δεκεμβρίου του 1958. Συνοδευόμενη από την κόρη της Σοφία και το γιο της Κωνσταντίνο, διάδοχο του θρόνου, είχε μια σειρά επαφών κυρίως ανεπίσημων επαφών με Αμερικανούς αξιωματούχους και επιστήμονες. Είναι χαρακτηριστικό ότι την ημέρα της άφιξής της παρέ-

θεσε πρόγευμα στα μέλη της Αμερικανικής Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας και δυο μέρες μετά δεξίωση προς τιμήν τους, ενώ στις 23 Οκτωβρίου επισκέφθηκε το ζεύγος Eisenhower στο Λευκό Οίκο και γευμάτισε μαζί τους. Πριν αναχωρήσει από την Νέα Υόρκη παρευρέθηκε σε δείπνο που οργανώθηκε προς τιμήν της από την Central Intelligence Agency (CIA) στο σπίτι του Allen Dulles, διευθυντή των μυστικών υπηρεσιών (1953-1961). Ταξίδεψε επίσης στην Νότια Καρολίνα για να επισκεφθεί ένα παλιό φίλο, τον George Marshall.³⁶

Αν και ήταν υποχρεωμένη από το πρωτόκολλο να μην προβεί σε πολιτικές δηλώσεις, δεν παρέλειψε να υποστηρίξει ότι «αι Ηνωμένοι Πολιτείες πρέπει να ηγηθούν της ανθρωπότητας εναντίον των δυνάμεων του υλισμού με ιδέας και πνευματικής αξίας. Εάν τούτο συμβή τα άλλα έθνη θα ακολουθήσουν».³⁷ Ήταν προφανώς πεπεισμένη από την προπαγάνδα του Eisenhower ότι οι Αμερικανοί επιζητούσαν έναν ειρηνικό κόσμο. Με την προοπτική της επίσκεψης του Eisenhower με τον Nikita Khrushchev το 1959, η Φρειδερίκη σε προσωπικό της γράμμα προς τον πρόεδρο τον διαβεβαίωνε ότι «η αυτοπεποίθηση, η πίστη και η ελπίδα όλων εμάς που πιστεύουμε στο καλό της ανθρωπότητας θα σας εμπυχώσουν και θα σας δώσουν την δύναμη να παλέψετε το κακό με το καλό.»³⁸ Μια τέτοιου είδους υποστήριξη λειτούργησε ως πλεονέκτημα για τη θέση της βασιλικής οικογένειας στην Ελλάδα. Η ίδια δεν παρέλειπε να υπενθυμίζει στον Eisenhower ότι «έχουμε [ή ίδια και η βασιλιάς Παύλος] παλέψει και συνεχίζουμε να παλεύουμε το κακό του κομμουνισμού με όσα μέσα διαθέτουμε.»³⁹ Κάτω από αυτές τις συνθήκες το ενδιαφέρον της για την πυρηνική ενέργεια λειτούργησε ως ένα ισχυρό πολιτικό όπλο το οποίο η Φρειδερίκη ήλπιζε ότι θα της εξασφάλιζε τη νομιμότητά της στη χώρα αλλά και στενές σχέσεις με την κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών.

Στη διάρκεια του ταξιδιού της, η βασίλισσα κατάφερε να επισκεφθεί όλα τα σημαντικά ερευνητικά εργαστήρια της χώρας όπως το Los Alamos, Brookhaven National Laboratory, Oak Ridge, Lawrence Berkeley Laboratory, και το Argonne National Laboratory αλλά και ισχυρά πανεπιστήμια όπως το MIT. Σύμφωνα με τον Τύπο προσπάθησε να «γοητεύσει αρκετούς κορυφαίους ατομικούς επιστήμονες με τις γνώσεις της στην ατομική ενέργεια και όχι μόνο με τα γκριζοπράσινα μάτια της.»⁴⁰ Η πρώτη επίσκεψη έγινε στο Argonne, λίγο πιο έξω από το Σικάγο, ένα εργαστήριο που στη διάρκεια του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου αποτελούσε μέρος του προγράμματος Manhattan. Συνοδευμένη από την κόρη της Σοφία, η Φρειδερίκη ξεναγήθηκε σε ολόκληρο το εργαστήριο από τον διευθυντή Norman Hilberry. Περιηγήθηκε στους πυρηνικούς αντιδραστήρες τόσο τους πειραματικούς

όσο και αυτούς για την παραγωγή ενέργειας, στο τμήμα παραγωγής πλουτωνίου αλλά και στο γνωστό «σιδερένιο δωμάτιο,» ένα χώρο ειδικά διαμορφωμένο για τις μετρήσεις ακόμη και ελάχιστων ποσών ραδιενέργειας στο ανθρώπινο σώμα.⁴¹

Αυτό που της τράβηξε ιδιαίτερα το ενδιαφέρον ήταν ο θεσμός των σεμιναρίων για θέματα πυρηνικής ενέργειας και τεχνολογίας (International School of Nuclear Science and Engineering- ISNSE) που λειτουργούσε στο Argonne ήδη από το 1954. Μέχρι το 1959 το Argonne κατάφερε να εκπαιδεύσει 420 φοιτητές από 41 διαφορετικές μη-κομμουνιστικές χώρες. Τη χρονιά επίσκεψης της Φρειδερίκης στο ISNSE υπήρχε και μια Ελληνίδα, η φυσικός Μαρία Μελισσαροπούλου, η μόνη γυναίκα ανάμεσα στους 61 φοιτητές από 25 διαφορετικές χώρες. Η Μελισσαροπούλου μαζί με τρεις ακόμη Έλληνες βρίσκονταν στο εργαστήριο με υποτροφίες τις οποίες είχε προσφέρει το Argonne στην Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας με σκοπό την εκπαίδευση Ελλήνων στην πυρηνική τεχνολογία. Η δική της δουλειά εστιάζονταν στην τεχνολογία των αντιδραστήρων ελπίζοντας ότι θα μπορούσε αργότερα να προσφέρει στην οργάνωση και λειτουργία του ελληνικού αντιδραστήρα. Όπως η ίδια θυμάται σήμερα, η βασίλισσα η οποία είχε ζητήσει την παρουσία των Ελλήνων επιστημόνων στις εκδηλώσεις προς τιμήν της, γοήτευσε το ακροατήριο της με τις γνώσεις της και την ικανότητά της να συμμετάσχει στη σχετική επιστημονική συζήτηση.⁴²

Η ίδια εντύπωση αποτυπώθηκε σε όλες τις υπόλοιπες επισκέψεις της Φρειδερίκης. Όταν δυο μέρες αργότερα έφτασε στο Oak Ridge για να δει τις εγκαταστάσεις, είχε συνομιλίες τόσο με τον διευθυντή του εργαστηρίου Alvin Weinberg όσο και με άλλους σημαντικούς φυσικούς. Σε ειδησεογραφικό δελτίο του ινστιτούτου αναφέρετε ότι η βασίλισσα «επέδειξε οξυδερκή γνώση του πεδίου της πυρηνικής ενέργειας στις συζητήσεις της με τους επιστήμονες του ORNL.»⁴³ Η πιο εκτεταμένη και ενδιαφέρουσα επίσκεψη ήταν αυτή που πραγματοποίησε η Φρειδερίκη στο Ernest Lawrence Laboratory στην Καλιφόρνια. Η περιοδεία της καλύφθηκε από τα τοπικά μέσα ενημέρωσης και το δελτίο του εργαστηρίου, ενώ τραβήχτηκαν πλήθος φωτογραφιών με τη Φρειδερίκη να συνοδεύεται και να ξεναγείται από τον διευθυντή Edwin McMillan. Για μια ακόμη φορά «εντυπωσίασε κορυφαίους επιστήμονες με την έμφυτη γοητεία της και τις γνώσεις της στη φυσική.» Ο McMillan της πρότεινε να γίνει μεταπτυχιακή του φοιτήτρια. Όταν η Φρειδερίκη ισχυρίστηκε ότι αυτό θα ήταν ό,τι καλύτερο για την ίδια αλλά δυστυχώς δεν είχε την κατάλληλη εκπαίδευση στα μαθηματικά, εκείνος της απάντησε «θα τα μαθαίνατε πολύ γρήγορα.»⁴⁴

Από την επίσκεψη της Φρειδερίκης στο Ernest Lawrence Laboratory, (Αρχείο Ernest O. Lawrence Radiation Laboratory)

Στις δύο μέρες που διήρκεσε η επίσκεψή της η βασίλισσα συναντήθηκε με σημαντικότερους επιστήμονες όπως τον Luis Alvarez, τον Glenn Seaborg αλλά και τον ελληνικής καταγωγής Tom Ypsilantis. Ήταν ακριβώς εκεί όπου η Φρειδερίκη προσέγγισε τον Ypsilantis, έναν από τους πιο διακεκριμένους φυσικούς στο Berkeley, ο οποίος συμμετείχε στην ομάδα έρευνας για το αντιπρωτόνιο. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Ypsilantis επισκέφθηκε την Αθήνα την επόμενη χρονιά μετά από πρόσκληση του παλατιού. Αργότερα, όταν το 1963 ο Κανελλόπουλος, διευθυντής του Δημόκριτου, αποφάσισε να στήσει την ομάδα φυσικής υψηλών ενεργειών προσκάλεσε τον Ypsilantis για να τη διευθύνει και να βοηθήσει στην οργάνωσή της, πράγμα που έγινε.

Στο τέλος των συνομιλιών της με τους επιστήμονες του εργαστηρίου στο Berkeley η βασίλισσα Φρειδερίκη σκύβει να μιλήσει στον Tom Ypsilantis, ο οποίος ανέλαβε την διεύθυνση της ομάδας υψηλών ενεργειών στο Δημόκριτο το 1963. (Αρχείο Ernest O. Lawrence Radiation Laboratory)

Οι επισκέψεις της Φρειδερίκης συνεχίστηκαν με την ίδια επιτυχία και σε άλλα ερευνητικά εργαστήρια. Είναι αξιο-

σημείωτο ότι κατάφερε να γίνει δεκτή ακόμη και στο Los Alamos στο Νέο Μεξικό, την «κλειστή πόλη», το εργαστήριο που στη διάρκεια του πολέμου έπαιξε κεντρικό ρόλο στην παραγωγή της ατομικής βόμβας και μόλις πρόσφατα είχε χαλαρώσει τα μέτρα ασφαλείας. Η Φρειδερίκη ήταν ανάμεσα στις πρώτες διακεκριμένες προσωπικότητες που τους επιτράπηκε η ξενάγηση στο χώρο.⁴⁵

Πίσω στην Αθήνα η κατασκευή του Κέντρου Πυρηνικών Ερευνών είχε ήδη αρχίσει. Εκτός από το κτίριο του πυρηνικού αντιδραστήρα το οποίο αποτελούσε και το κέντρο του ενδιαφέροντος επιστημόνων και πολιτικών, υπήρχαν δυο τρία παραπήγματα που λειτουργούσαν ως εργαστήρια χημείας, βιολογίας και φωτογραφικής δοσιμετρίας. Το έργο ολοκληρώθηκε το 1961 και τα επίσημα εγκαίνια έγιναν στις 31 Ιουλίου του ίδιου χρόνου με όλες τις τιμές και δόξες που προέβλεπε το βασιλικό πρωτόκολλο. Στην εκδήλωση ήταν παρούσα ολόκληρη η βασιλική οικογένεια, η κυβέρνηση, εκπρόσωποι του στρατού και της εκκλησίας, επενδυτές από τον κόσμο της βιομη-

Το βασιλικό ζεύγος και ο Κωνσταντίνος Καραμανλής καταφθάνουν στο χώρο των εγκαίνιων του Κέντρου Πυρηνικών Ερευνών Δημόκριτος, 31 Ιουλίου 1961. (Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή)

χανίας, εκπρόσωποι διεθνών επιτροπών ατομικής ενέργειας και φυσικά ο Αμερικανός πρέσβης μαζί με εκπροσώπους της εταιρείας AMF που κατασκεύασε τον αντιδραστήρα. Όπως τόνισε ο υπουργός Προεδρίας Κωνσταντίνος Τσάτσος «εισερχόμεθα με το κέντρον τούτο εις την οικογένειαν των λαών οι οποίοι αγωνίζονται να υψώσουν την ζωήν του ανθρώπου, αντλούντες νέας δυνάμεις από το άτομον το οποίον συνέλαβε πρώτος ως μεθοδολογικήν αρχήν ο Δημόκριτος, και το οποίον σήμερον κρύβει μέσα εις τας ανεξιχνιάστους ακόμη δυνάμεις του τόσας πηγάς αγαθών διά τον άνθρωπον.»⁴⁶ Η αναφορά στο ένδοξο ελληνικό παρελθόν μέσω του αρχαίου φιλοσόφου Δημόκριτου λειτουργούσε ως διαβεβαίωση για τον εκσυγχρονισμό της χώρας. Ωστόσο χωρίς τη συμβολή της βασίλισσας Φρειδερίκης, τις προσωπικές επαφές της, το δίκτυο πολιτικών και επιστημόνων που ενεργοποίησε αυτός ο εκσυγχρονισμός δεν θα ήταν δυνατός. Αναγνωρίζοντας την πολιτική σημασία της

πυρηνικής ενέργειας, η Φρειδερίκη δεν βοήθησε απλώς την ίδρυση ενός κέντρου πυρηνικών ερευνών στη χώρα αλλά ανέδειξε τη στενή σχέση επιστήμης και πολιτικής στη σύγχρονη Ελλάδα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Η σχετική βιβλιογραφία είναι τεράστια. Ενδεικτικά δεξ Jeff Hughes, *The Manhattan Project: Big Science and the Atomic Bomb*, Icon Books, Cambridge 2002· Peter Galison, *Image and Logic: A Material Culture of Microphysics*, Chicago University Press, Chicago 1997.
- 2 Για μια πιο εκτενή αναφορά στο ρόλο της Φρειδερίκης στην ίδρυση του Δημόκριτου βλ. Maria Rentetzi, "Gender, Science and Politics: Queen Frederika and Nuclear Research in Post-war Greece" *Centaurus*, τχ. 51, 2009, σ. 63-87.
- 3 Βλ. Χρήστος Χατζηιωσήφ, «Η Περίοδος της Ανασυγκρότησης 1945-1953 ως Στιγμή της Σύγχρονης Ελληνικής και Ευρωπαϊκής Ιστορίας» σ. 23-33· Σταύρος Θωμαδάκης, «Αδιέξοδα της Ανασυγκρότησης και Οικονομικοί Θεσμοί του Μεταπολεμικού Κράτους» σ. 34-40· Γεώργιος Σταθάκης, «Η Οικονομική Πολιτική των Η.Π.Α. στην Ελλάδα 1949-1953: Σταθεροποίηση και Νομισματική Μεταρρύθμιση» σ. 41-57 όλα στο *Η Ελληνική Κοινωνία Κατά την Πρώτη Μεταπολεμική Περίοδο (1945-1967)*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1994.
- 4 Για μια ανάλυση του σχεδίου Μάρσαλ βλ. Γιώργος Σταθάκης, *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ: Η Ιστορία της Αμερικανικής Βοήθειας στην Ελλάδα*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2004, εδώ σ. 137.
- 5 Νίκος Σβορώνος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1990.
- 6 Mark Mazower, *Μετά τον Πόλεμο: Η Ανασυγκρότηση της Οικογένειας, του Έθνους και του Κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004.
- 7 Γεώργιος Κορρές, «Τεχνολογική Πολιτική και Ελληνική Οικονομική Ανάπτυξη στη Μεταπολεμική Περίοδο 1945-1967» στο *Η Ελληνική Κοινωνία Κατά την Πρώτη Μεταπολεμική Περίοδο (1945-1967)*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1994, σ. 308-332.
- 8 Ενδεικτικά: «Χρησιμοποίησις της Ατομικής Ενεργείας δι' Ειρηνικούς Σκοπούς», *Τεχνικά Χρονικά*, 280-282 (1947), σ. 110-112· P Wessel. «Η Σημασία της Ατομικής Ενεργείας διά την Εθνικὴν Οικονομίαν», *Τεχνικά Χρονικά*, 318 (1950), σ. 556-561· Θεόδωρος Κουγιουμτζέλης. «Η Κατασκευή και η Διάσπασης του Ατομικού Πυρήνος» *Τεχνικά Χρονικά*, 253-255 (1945), σ. 32-36.
- 9 Εισηγητική έκθεση, Ν.Δ. 4151/60.
- 10 Progress Report, National Security Council, December 21, 1955, Dwight Eisenhower Archives, Eisenhower Presidential Center, National Archives and Records Administration, NARA.
- 11 John Krige, "Atoms for Peace, Scientific Internationalism, and Scientific Intelligence", *Osiris*, 21, (2006), σ. 161-181,
- 12 Progress Report, National Security Council, 21 December 1955, Disaster File Series, Box 5, NARA.
- 13 «Η Δημιουργική Δύναμις της Ατομικής Ενεργείας Πρέπει να Γίνει Κτήμα Όλων των Ανθρώπων», *Το Βήμα*, 2/8/1955, σ. 6.
- 14 Θεμιστοκλής Κανελόπουλος «Τα Πρώτα Χρόνια του Δημόκριτου» 1961-1991: 30 Χρόνια Δημόκριτος, Ντοκουμέντα και Αναμνήσεις, ΕΚΕΦΕ Δημόκριτος, Αθήνα, 1991, σ. 14-15.
- 15 «Ετέθη χθες εις λειτουργίαν ο 1ος Ελληνικός αντιδραστήρ» *Τα Νέα*, 1/8/1961, σ. 1· «Ο Βασιλεύς έθεσε χθες εις λειτουργίαν το ατομικόν κέντρον 'Δημόκριτος'», *Το Βήμα*, Τρίτη 1/8/ 1961, σ. 3.
- 16 «Έγιναν χθες τα εγκαίνια της εκθέσεως 'Η Ατομική Ενέργεια διά την Ειρήνη'», *Το Βήμα*, 2/8/1955, σ. 6.
- 17 Αθανάσιος Σπανίδης, *Αναμνήσεις και Μαρτυρίες*, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα 1987, σ. 474.
- 18 «Ακίνδυνος η συνέχισις των πυρηνικών δοκιμών εδήλωσεν ο κ. Στράους», *Ελευθερία*, 20/9/1958, σ. 5.
- 19 Συνέντευξη τύπου του Eisenhower, 8 Ιουλίου 1953 στο R. Hewlett και J. Holl, *Atoms for Peace and War 1953-1961: Eisenhower and the Atomic Energy Commission*, University of California Press, Berkley, 1989, σ. 55.
- 20 R. Hewlett και J. Holl, *Atoms for Peace and War 1953-1961: Eisenhower and the Atomic Energy Commission*, University of California Press, Berkley 1989, σ. 445.
- 21 Αθανάσιος Σπανίδης, *Αναμνήσεις και Μαρτυρίες*, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα 1987.
- 22 *Πρακτικά της Βουλής*, Συνεδρίασις ΝΑ, Τρίτη 21 Οκτωβρίου 1958.
- 23 Queen Frederika στον George Marshall, 5 Απριλίου 1948· Queen Frederika στον George Marshall, 18 Αυγούστου 1948, και τα δύο στα αρχεία του George Marshall Foundation (GMF).
- 24 Queen Frederika to George Marshall, 29 January 1949, GMF.
- 25 "The King's Wife", *Time Magazine*, 26/10/1953.
- 26 Queen Frederika στον Marshall, 18 Αυγούστου 1948; Dean Acheson στον George Marshall, 6 Μαρτίου 1950, GMF.
- 27 "The King's Wife", ό.π.
- 28 US Bureau of Intelligence and Research, 10 Οκτωβρίου 1958. Biographic Report, Confidential, Frederika Queen of Greece, DOE Papers, President Canon Whitman Files International, Box 26, NARA.
- 29 "The King's Wife", ό.π.
- 30 Rentetzi, Maria, "Gender, Science and Politics: Queen Frederika and Nuclear Research in Post-War Greece", *Centaurus*, 51, (2009), σ. 63-87.
- 31 «Η Βασίλισσα θα ζητήσει προβολήν εις τα σχολεία της Γερμανικής ταινίας η 'Ατομική Ενέργεια'», *Το Βήμα*, 6/11/1955, σ. 8.
- 32 Progress Report, National Security Council, 21 December 1955, Disaster File Series, Box 5, NARA
- 33 Για την παρουσία του βασιλικού ζεύγους σε εθνικές εορτές δεξ Καρακασίδου Αναστασία, «Πρωτόκολλο και Θέαμα: Εθνικοί Εορτασμοί στη Βόρειο Ελλάδα» στο Mazower Mark, *Μετά τον Πόλεμο*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003, σ. 243-268.
- 34 Maxil Ballinger στον Robert Oppenheimer, 11 Ιουνίου 1957, Box 36, Papers of J. Robert Oppenheimer, Library of Congress.
- 35 «Η Βασίλισσα Έφθασε εις την Νέαν Υόρκην», *Ελευθερία*, 22/10/1958, σ. 1.
- 36 «Η Βασίλισσα Εγευμάτισε Χθες εις τον Λευκόν Οίκον», *Ελευθερία*, 24/10/1958, σ. 1· «Η Βασίλισσα εδεξιώθει τα Μέλη της Επιτροπής Ατομικής Ενεργείας», *Ελευθερία*, 25/10/1958, σ. 6.
- 37 «Η Βασίλισσα εδεξιώθει...», *Ελευθερία*, ό.π.
- 38 Queen Frederika στον Dwight Eisenhower, 9 Αυγούστου 1959, DOE Papers, President Canon Whitmann Files International, Box 26, NARA
- 39 Queen Frederika to Dwight Eisenhower, 9 August 1959, ό.π.
- 40 "The King's Wife", ό.π.
- 41 «A Queen Visits Argonne», *ANL News Bulletin International*, τχ. 1, αρ 1, (January 1959).
- 42 Η Φρειδερίκη προέτρεψε την Μελισσαροπούλου να την επισκεφθεί μετά την επιστροφή της στην Ελλάδα. Η ίδια δεν το επεδίωξε αν και το παλάτι προσπάθησε να την προσεγγίσει για δεύτερη φορά το 1959 κατά την επίσημη επίσκεψη του Werner Heisenberg στην Αθήνα. Μελισσαροπούλου, συνέντευξη με τη συγγραφέα, 10 Ιανουαρίου 2008. Είναι ενδιαφέρον να σημειώσουμε εδώ ότι ούτε ο Ηλίας Γυφτόπουλος θέλησε τη στενή

ανάμιξη με το παλάτι. Στη συνέντευξή του στον Κώστα Κρυμπατό το 1989 υποστηρίζει ότι με την επιστροφή του το 1961 στην Ελλάδα τον ενόχλησαν οι φήμες ότι έχει «πλάτες» και την υποστήριξη της βασίλισσας: «...ούτε μισούσα ούτε είχα κάτι αντιβασιλικό... αλλά μόλις άκουσα αυτά είπα χαίρετε, θ' αρχίσω την καριέρα μου με την ρετσινιά ότι ο λόγος εδιορίστηκα είναι η βασίλισσα...Ε όχι και παλατιανός.» «Οι Μάταιες Προσπάθειες» Αντί, τχ. 34, (2007), σ. 32-39.

43 «Vips at the ORR» ORNL Review, τχ. 25, αρ. 3, (2002).

44 Atoms for a Queen Magnet, UCRL employee newsletter, Δεκέμβριος 1958.

45 «When Royalty Visits», Los Alamos National Laboratory Newsletter, τχ. 4, αρ. 22, (2003).

46 «Ετέθη χθες εις λειτουργίαν ο 1ος Ελληνικός αντιδραστήρ», Τα Νέα, 1/8/1961, σ. 1.

Θέσεις

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ - ΚΡΙΤΙΚΗ
ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΛΗΣ
ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

*Κοινωνικές ανάγκες,
μάζες, εξέγερση*

Editorial: The big crunch. Ο καθένας για τον εαυτό του και ο Θεός εναντίον όλων

M. A. Lebowitz: Η επανάσταση των ριζοσπαστικών αναγκών: Πίσω από τη μπολβαρανική επιλογή για ένα σοσιαλιστικό δρόμο

Δ. Μπελαντής: ΚΚΕ, εξεγέρσεις και «αστική - δημοκρατική» νομιμότητα. (Για μια κομμουνιστική κριτική στην πολιτική τακτική του ΚΚΕ)

D. Suvin: Η μετανάστευση στην Ευρώπη σήμερα: Απαρτχάντ ή πολιτική συγκατοίκηση;

B. Hahn και P. Schöttler: Μια σκέψη στα όρια

Τ. Πολίτη: «Γουρουνίσια μάζα» κατά «πλήθους χρυσών ναρκίσσων»

Γ. Μηλιός: Γ. Δ. Ζιούτος: Το εκρηκτικό θεωρητικό και πολιτικό περιεχόμενο μιας «σιωπηλής» παρουσίας

ΑΠΡΙΛΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2009 **107**